

УДК 378.189

А. В. КОВТУН

кандидат педагогічних наук, викладач

Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди

РОЗВИТОК ФОРМ ПОЗААУДИТОРНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

У статті на основі аналізу архівних документів та історико-педагогічної літератури простежено динаміку впровадження нових позааудиторних форм музичної освіти в підготовку майбутніх учителів у педагогічних інститутах у другій половині ХХ ст. Розкрито роль у цьому процесі спеціальних структурних підрозділів: секцій та кафедр співів і музики, методичних комісій, кабінетів естетики та музичних кабінетів, що опікувалися музичною освітою педагогічних кадрів, організували й координували в цьому напрямі роботу інших кафедр, здійснювали контролюючу та допоміжну функцію в питаннях позааудиторної музично-просвітницької роботи зі студентами тощо.

Висвітлено накопичений у діяльності педагогічних навчальних закладів досвід музичного виховання студентів у різних формах позааудиторної діяльності: вечорів-концертів, зустрічей з письменниками, композиторами, “музичних вогників”, занять хором співом; керування музичними гуртками; музичних лекторіїв, лекцій-концертів тощо.

Ключові слова: музична освіта педагогічних кадрів, форми позааудиторної роботи, кабінети естетики, музичні кабінети, педагогічні та мистецькі гуртки, лекторії, художня самодіяльність, студентські фестивалі.

Розвиток особистісно орієнтованих підходів у підготовці педагогічних кадрів особливо актуалізується сьогодні у зв'язку зі зростанням потреби сучасної школи в педагогах із високим рівнем особистої культури, здатних передати новому поколінню високі естетичні цінності та морально-етичні ідеали.

В законах України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, Національній доктрині розвитку освіти в Україні у ХХІ ст., в Державній національній програмі “Освіта” (Україна ХХІ століття), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Концепціях національного виховання студентської молоді, виховання особистості, художньо-естетичного виховання наголошено на особливій увазі з боку держави на питаннях естетичного розвитку молодого покоління, що забезпечується вдосконаленням музичної освіти педагогічних кадрів.

Успішне вирішення цього завдання передбачає звернення до української історико-педагогічної спадщини, зокрема заслуговує на увагу суттєвий досвід розвитку позааудиторних форм музичної освіти педагогічних кадрів України в другій половині ХХ ст., коли оновлювалися концептуальні засади діяльності вчителів з музичного виховання учнів, розробляли основні складові змісту, методи та форми музичної освіти майбутніх учителів, накопичувався досвід музичної освіти педагогічних кадрів України.

Історико-педагогічні питання розвитку української музичної освіти, зокрема освіти майбутніх педагогічних кадрів, на різних історичних етапах було порушено в докторських дисертаціях і монографіях С. Мельничука,

О. Михайличенка, Т. Танько, В. Черкасова; працях О. Апраксіної, Т. Грищенко, А. Желан, В. Кузьмічової, М. Лещенко, О. Овчарук, О. Олексюк, Г. Падалки, В. Попової, А. Растригіна, О. Ростовського, О. Рудницької, А. Соколової, Т. Ткаченко, Т. Тюльпи, К. Шамаєвої та ін. Однак, як свідчить аналіз історико-педагогічної літератури, сьогодні питання розвитку позааудиторних форм музичної освіти майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах України другої половини ХХ ст. ще досі є недостатньо висвітленим.

Отже, *метою статті* є висвітлення на основі аналізу архівних документів та історико-педагогічної літератури досвіду розробки й упровадження нових позааудиторних форм музичної освіти в підготовку майбутніх учителів у педагогічних інститутах у другій половині ХХ ст.

Аналіз історико-педагогічних та архівних джерел показав, що важливе значення в музичній освіті майбутніх учителів у навчальних закладах України в другій половині ХХ ст. надавали позааудиторним формам роботи. Це, зокрема, було пов'язано з тим, що музична освіта студентів різних факультетів часто здійснювалася поза навчальним планом, а також із поступовим удосконаленням виховної роботи з усім контингентом студентів ВНЗ, що відбувалося протягом усього досліджуваного періоду, коли було затверджено зразковий план виховання студентів у вищих навчальних закладах на весь час їх навчання. Згідно з цим документом, у якому було враховано вже існуючий у педагогічних ВНЗ досвід виховної роботи зі студентами, естетичне (зокрема музичне) виховання студентів реалізовувалося шляхом залучення їх з першого курсу до художньої самодіяльності, проведення оглядів, конкурсів, виставок самодіяльної творчості, колективного відвідування театрів, концертів із подальшим обговоренням, зустрічей з композиторами, творчими колективами.

У пошуку нових форм організації позааудиторної активності студентської молоді відігравали вагому роль педагогічні інститути, де діяльність кафедр, деканатів і відділів була спрямована на: забезпечення систематичної виховної та громадської роботи зі студентами, їх творче самовдосконалення в праці та повсякденному житті; максимальне використання різноманітних форм і засобів музичного впливу на молодь (кіно, телебачення, твори музики), прищеплення студентам навичок застосування цих засобів у своїй майбутній педагогічній роботі; всіяке сприяння розвитку масової художньої самодіяльності, її спрямування на вироблення у студентів і учнів практичних умінь і навичок роботи як організаторів і керівників гуртків художньої самодіяльності загальноосвітньої школи [1, арк. 3–5].

Зазначимо, що введенням нових позааудиторних форм музичної освіти в підготовку майбутніх учителів у педагогічних інститутах опікувалися спеціальні структурні підрозділи, що здійснювали контролюючу та допоміжну функції в питаннях музичної освіти педагогічних кадрів: секції та кафедри співів і музики, методичні комісії, кабінети естетики й музичні кабінети, які організовували та координували роботу всіх інших кафедр у галузі музичної освіти студентів. Цікавим у цьому аспекті є досвід Луган-

ського й Чернігівського педагогічних інститутів, де для вирішення питань організації додаткової естетичної (зокрема й музичної) освіти майбутніх учителів було створено студентські кафедри комсомольської та піонерської роботи. У Донецькому університеті із слухачів факультативів музично-естетичної спрямованості обирали студентську раду, яка займалася організацією культурно-масових заходів, брала участь у затвердженні репертуару на новий навчальний рік, вирішувала (під керівництвом викладачів) інші важливі питання організації виховної роботи зі студентами. Діяльність подібних структурних підрозділів педагогічних інститутів та органів студентського самоврядування сприяла урізноманітненню позааудиторних форм музичної освіти майбутніх учителів.

Досвід музичної освіти майбутніх учителів у різних позааудиторних формах накопичувався в діяльності всіх факультетів педагогічних навчальних закладів, де в практику виховної роботи зі студентами широко ввійшли: проведення вечорів-концертів, підготовка “музичних вогників”, проведення занять хором співом [2, с. 2–4]. На перервах для студентів організовували прослуховування радіогазет, музичних передач, класичних музичних творів на їх замовлення [3, арк. 46–51]. Значного поширення набули студентські мистецькі клуби, огляди творчості студентів, які охоплювали більшість вихованців вузів.

Мистецькі гуртки, студії, виконавські колективи (хори, музичні, танцювальні, фольклорні та інструментальні ансамблі), самодіяльні театри, клуби стали в досліджуваній період провідними формами позааудиторної роботи з майбутніми вчителями – як із тими, що отримували музичну спеціальність, так і з тими, що здобували інший (немузичний) педагогічний фах. Запровадження таких форм у практику роботи педагогічних закладів освіти сприяло розвитку творчих музичних здібностей студентів, активізувало мистецьке спілкування й самовираження молоді, забезпечувало розвиток у майбутніх педагогів високої культури.

Наголосимо, що в цей період у кожному педагогічному інституті функціонувало по декілька педагогічних і мистецьких гуртків різної спрямованості, де майбутні вчителі мали змогу розширювати музичні знання та вміння.

Важливо в цьому напрямі відзначити роботу факультету з підготовки вчителів початкової школи Бердичівського педагогічного інституту, де, за даними 1957–1958 н.р., діяв багатий спектр гуртків музичного спрямування: хоровий гурток (106 чол.), гурток сольного співу (28 чол.), струнний гурток (18 чол.), гурток інструментального ансамблю й духовий оркестр. Таким чином, майбутні вчителі початкових класів мали змогу закріплювати отримані на факультативах музичні знання та вміння, набувати досвід власної творчої діяльності [4, арк. 33]. У Горлівському інституті іноземних мов, наприклад, було створено хори із студентів факультетів англійської та французької мови по 70 осіб у кожному [5, арк. 36].

За відомостями викладача Криворізького педагогічного інституту З. Копець, особливою популярними серед студентства були клуби любите-

лів мистецтва, музичні лекторії, лекції-концерти, вечори пам'яті майстрів мистецтв тощо [8, с. 80].

Важливою позааудиторною формою музичної освіти студентів, спрямованою на набуття необхідних майбутнім учителям умінь виступати перед аудиторією в ролі виконавця й лектора-інтерпретатора музичного твору, була концертно-виконавська діяльність. Через залучення студентів до активної участі в різноманітних формах концертно-виконавської діяльності забезпечувалося закріплення в них музичних навичок, набуття досвіду музичної діяльності. Аналіз досвіду викладача Тернопільського педінституту ім. Я. Галана О. Лазаревської свідчить, що значну увагу в підготовці майбутніх педагогів-пропагандистів музичного мистецтва приділяли формуванню в них умінь вільно володіти мистецтвознавчою термінологією, яскраво й точно інтерпретувати почуте, а виразне, емоційне, яскраве виконання твору було обов'язковим підтвердженням словесних пояснень [6, с. 30]. Таким чином, особливо позитивним в організації концертно-виконавської діяльності з вчителями було те, що вони не лише готували програму для концертних виступів, а й отримували теоретичні й методичні знання з цього виду мистецтва, ознайолювалися з методикою роботи шкільного самодіяльного колективу.

Як показало дослідження, набуття майбутніми вчителями досвіду концертно-виконавської діяльності забезпечувалося їх залученням до художньої самодіяльності, що, за характеристикою сучасних дослідників, була найбільш розповсюдженою позааудиторною формою музичної освіти у ВНЗ протягом досліджуваного періоду. Зокрема, у звіті Глухівського педагогічного інституту зазначено, що художня самодіяльність молоді, до якої було залучено 2/3 студентського складу (хор, оркестр народних інструментів, жіночій ансамбль пісні, ляльковий театр, драматичний гурток), була провідним чинником зростання рівня професійної підготовки студентів [7, арк. 54].

З часом художня самодіяльність студентів як форма їх музичної освіти набула великого розмаху. Участь студентів у музичній самодіяльності забезпечувала творчий розвиток майбутніх учителів і створювала можливість для їх подальшої музично-професійної самореалізації, завдяки чому випускники всіх факультетів набували такого рівня музичної підготовки, що мали змогу здійснювати музичне виховання учнів, організовуючи різні форми позакласної та позашкільної музичної діяльності. Як свідчить досвід діяльності педагогічних інститутів, великою комплексною формою позааудиторної роботи студентів, поширення якої, особливо в середині досліджуваного періоду, відіграло значну роль у розвитку музичної освіти, були студентські фестивалі.

Підготовка до різноманітних творчих молодіжних, часто широкомасштабних, фестивалів сприяла посиленню уваги викладачів до музичної освіти студентів, залучення їх до творчих занять, підвищення рівня їх виконавських умінь. Така масова творча студентська активність доповнювалася й іншими, менш складними, проте не менш цікавими для студентської

молоді та дієвими формами позааудиторної роботи майбутніх учителів, однією з найпоширеніших серед яких були тематичні вечори.

За наказом Міністерства народної освіти УРСР, було рекомендовано проведення у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах щорічних конкурсних змагань між групами, курсами, факультетами, свят народної творчості, фольклорних і професійних свят, Всесоюзних тижнів музики, фестивалів “Студентська весна” тощо. При цьому особливо наголошували на необхідності створення фольклорних ансамблів [9, с. 22–25].

Доречно зауважити, що наприкінці досліджуваного періоду основна позааудиторна музична діяльність молоді розвивалася завдяки студентській самоорганізації у вигляді студентських клубів, найвідоміші з них – клуб студентської пісні (КСП) і клуб веселих та кмітливих (КВК), музичних гуртків, неформальних творчих об’єднань молоді тощо. В цей час така діяльність відзначалася розширенням варіативності змісту й форм (культурно-просвітницька, гурткова, клубна, шефська робота, художня самодіяльність тощо) й урахуванням індивідуальних потреб та інтересів студентської молоді.

Загалом, аналіз архівних документів і наукових джерел, у яких відображено динаміку впровадження нових позааудиторних форм музичної освіти в підготовку майбутніх учителів у педагогічних інститутах, дає підстави стверджувати, що в другій половині ХХ ст. такі форми стали провідними в музичній освіті педагогічних кадрів. Розмаїття позааудиторних форм музичної освіти студентів було необхідною організаційною вимогою того періоду, оскільки в навчальних планах педвузів такої освіти студентів відводили недостатньо часу, тоді як майбутнім педагогам, особливо вчителям молодших класів, було конче потрібно оволодіти навиками та досвідом організації роботи драматичного, хорового музичного та інших мистецьких гуртків.

Висновки. У навчальних закладах, де відбувалася професійна підготовка вчителів, було накопичено значний досвід музичного виховання студентів у різних формах позааудиторної діяльності: вечорів-концертів, зустрічей з письменниками, композиторами, “музичних вогників”, занять хоровим співом; керування музичними гуртками; музичних лекторіїв, лекцій-концертів тощо. З часом значного поширення у виховній практиці вузів набули також студентські мистецькі клуби та огляди художньої самодіяльності студентів, які мали масовий характер та охоплювали більшість студентів. Наприкінці досліджуваного періоду такі форми роботи перетворилися на більш цікаві для молоді форми студентської самоорганізації у вигляді студентських клубів (клуб студентської пісні, клуб веселих та кмітливих), музичних гуртків, неформальних творчих об’єднань молоді тощо.

Подальшим напрямом наукового дослідження має стати розробка шляхів відродження багатющого українського досвіду організації позааудиторних форм музичної освіти студентів у сучасних умовах.

Список використаної літератури

1. Комарова А. Идеино-эстетичний гарт студентства / А. Комарова // Музыка. – 1972. – № 1. – С. 13–14.
2. Про підсумки республіканської наради з питань естетичного виховання студентів педагогічних інститутів і педучилищ : Наказ від 02.07.1965 р. № 140 р // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1965. – № 16. – С. 2–4.
3. Годовой отчет о работе Сумского педагогического института за 1955–56 уч.г. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 1882.
4. Годовой отчет о работе Бердичевского педагогического института за 1957–58 уч.г. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 2298.
5. Годовой отчет о работе Горловского педагогического института иностранных языков за 1957–58 уч.г. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 2300.
6. Лабораторні роботи з методики музичного виховання : методичні рекомендації для студентів факультету педагогіки і методики початкового навчання / упор. К. А. Юр'єва. – Харків : ХДПІ, 1991. – 30 с.
7. Годовой отчет о работе Глуховского педагогического института за 1967–68 уч.г. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 6465.
8. Копець З. А. Факультативний практикум з художнього виховання / З. А. Копець // Радянська школа. – 1964. – № 12. – С. 80–82.
9. Про участь навчальних закладів народної освіти та позашкільних установ республіки у третьому Всесоюзному фестивалі народної творчості під девізом “Творчість народу – оновленню країни!” : Рішення колегії Міністерства народної освіти УРСР від 08.12.1988 р. № 2/22 р // Збірник наказів та інструкцій Міністерства народної освіти УРСР. – 1989. – № 4. – С. 22–25.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2016.

Ковтун А. В. Развитие форм внеаудиторного музыкального образования будущих педагогических кадров во второй половине XX в.

В статье на основе анализа архивных документов и историко-педагогической литературы раскрыта динамика внедрения новых внеаудиторных форм музыкального образования в подготовку будущих учителей в педагогических институтах во второй половине XX ст. Раскрыта роль в данном процессе специальных структурных подразделений: секций и кафедр пения и музыки, методических комиссий, кабинетов эстетики и музыкальных кабинетов, которые занимались вопросами музыкального образования педагогических кадров, организовывали и координировали работу всех других кафедр в данном направлении, осуществляли контролирующую и вспомогательную функцию в вопросах позаудиторной музыкально-просветительской работы со студентами и т.д.

Освещен накопленный в деятельности педагогических учебных заведений опыт музыкального воспитания студентов в различных формах внеаудиторной деятельности: вечеров-концертов, встреч с писателями, композиторами, “музыкальных огоньков”, занятий хоровым пением; управления музыкальными кружками; музыкальных лекториев, лекций-концертов.

Ключевые слова: образование педагогических кадров, формы внеаудиторной работы, кабинеты эстетики, музыкальные кабинеты, педагогические и художественные кружки, лектории, художественная самодеятельность, студенческие фестивали.

Kovtun A. The Development of Forms of Extracurricular Music Education of Future Teaching Staff in the Second Half of the Twentieth Century

On the basis of analysis of archival documents, historical and educational literature the article traces the dynamic introduction of new extracurricular music education forms for preparing future teachers at pedagogical institutions in the second half of the twentieth century. In the process it is expanded the role of special structural units such as sections and departments of singing and music, methodical commissions, aesthetics offices and music

classrooms taking care of music education of pedagogical staff, organizing and coordinating the work of other departments in such a way, performing the supervisory and supporting role in matters of extracurricular musical and educational work with students, etc.

It is illuminated student music education experience accumulated in the activity of pedagogical institutions in various extracurricular activity forms such as evening concerts, meetings with writers and composers, “musical lights”, choral singing lessons, music circle management; musical lectures, lectures and concerts, etc. With regard of the analysis it is become widespread student art clubs and reviews covering the vast majority of alumni. While the investigated period the leading forms of extracurricular work with future teachers became art circles, studios, performing groups (choirs, musical ensembles, dance groups, folklore and instrumental ensembles), amateur theaters, clubs. The introduction of such forms into the activity practice of pedagogical educational institutions contributed to the development of student creative musical abilities, intensified artistic communication and self-expression of youth, provided future teachers acquisition of high culture.

Key words: *music education of pedagogical staff, extracurricular activity forms, aesthetics offices, musical classrooms, pedagogical and artistic circles, lectures, amateur, student festivals.*